

БІБЛІОГРАФІЯ

Нуждин О. И. Битва под Уманью: трагедия 6-й и 12-й армии (25 июля – 7 августа 1941 г.): [монография]. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2011. – 328 с.

Початковий період Великої Вітчизняної війни, котру доцільніше називати радянсько-німецькою, за характером подій, їхньою динамікою і трагізмом є унікальним у східноєвропейській військовій історії. Трагедія перемелених у червні – серпні 1941 р. радянських дивізій, корпусів та армій торкнулася кожної родини й через 70 років продовжує нагадувати болем про втрату діда, батька чи брата рідним, які нині проживають у державах, що з'явилися після розпаду СРСР.

Так сталося, що у вирі шалених подій на фронтах у червні – серпні 1941 року Червона Армія терпіла, як тоді було прийнято говорити “тимчасові труднощі”. Насправді ж з'єднання наспіх створених фронтів зазнавали поразки одну за одною, котрі часто приводили до оточення кількох армій з наступним утворенням т. зв. “котлів”, у яких вони гинули. Переважна більшість оточенців навіки залишилися безвісти зниклими, оскільки за 70 років з моменту початку війни про них до цих пір нічого не вдалося встановити. На жаль, невідомими жертвами війни вони залишаться назавжди.

Величезний котел у липні – серпні 1941 року внаслідок невдалих дій Ставки Верховного Головнокомандування, Генерального штабу та командування Південно-Західного й Південного фронтів утворився і на території сучасної Кіровоградщини. У районі сіл Підвисокого, Нерубайки, Тернівки, Небелівки та поблизу м. Умані потрапили в оточення 6-а й 12-а армії Південно-Західного фронту (з 25 липня в складі Південного фронту), особовий склад яких майже весь загинув або потрапив у полон разом із командармами І. Музиченком та П. Понеделіним.

Трагедія оточених під Уманню з'єднань на тривалий час залишилася однією з численних таємниць радянської історіографії початкового етапу Великої Вітчизняної війни. Про неї наважувалися говорити лише ті, хто пережили події літа 1941 року в лісовому масиві Зелена брама на Кіровоградщині.

Вважається, що першим і фактично єдиним впродовж тривалого часу літописцем подій під Уманю був радянський поет Є. А. Долматовський, бойовий шлях якого тісно пов'язаний з протистоянням залишків особового складу 6-ї та 12-ї армій у районі м. Умані та с. Підвисокого. У книзі “Зелена брама” йому досить реалістично вдалося відтворити більшість подій, що відбувалися в басейні Синюхи в липні – серпні 1941 року, показати героїзм і трагедію солдатів, офіцерів, комдивів та командармів, які потрапили в

оточення. Але, незважаючи на це, опублікований у книзі матеріал не охоплює всі нюанси трагедії оточенців, оскільки жанр, який обрав автор, а це – документальна повість, не дозволив того зробити. Разом із тим варто врахувати й те, що коли друкувалася книга, ще досить сильно тримала позиції радянська цензура, а більшість архівних даних були закритими або ж малодоступними. Джерельною базою документальної повісті Є. А. Долматовського в основному стали спогади учасників подій, які він особисто записував під час численних зустрічей з фронтовиками. Це в свою чергу не убезпечило автора від створення деяких міфів, пов'язаних з боями в Зеленій брамі. Образи, створені Євгеном Ароновичем, а також події, описані ним, швидко стали канонічними й дуже часто краєзнавцями розглядаються як єдино правильні. Останнім часом нововідкриті документи дозволяють зробити чимало уточнень в історії подій літа 1941 року в Зеленій брамі.

З огляду на викладене вище, дослідження кандидата історичних наук, доцента Олега Ігоровича Нуждіна “*Битва под Уманью: трагедия 6-й и 12-й армий*”, котре з'явилося 2011 року в Єкатеринбурзі, є актуальним, а також таким, що заповнює невідому сторінку вітчизняної історії та малодосліджену проблему в історії Другої світової війни.

Автор праці одним із перших серед військових істориків заявляє, що події літа 1941 року в районі Умані – це не одна з багатьох локальних складових Київської оборонної операції, а окрема битва, хід і тривалість якої більш-менш дали змогу провести евакуацію в промислових районах на лівому березі Дніпра, затримавши ворога на підступах до Синюхи.

Хронологічно дослідження охоплює 25 липня – 7 серпня 1941 року. У цей час розгорнулися найзапекліші бої під Уманню, Підвисоким, Тернівкою, Нерубайкою, Торговицею та іншими населеними пунктами, що розміщені поблизу Зеленої брами. І саме ці хронологічні межі, як переконливо доводить Олег Ігорович, можна визнати датуванням Уманської битви як окремої, хоч і невдалої для Червоної Армії, військової операції.

У рецензованій монографії, у вступній частині, яка є досить об'ємною, компетентно, на високому науковому рівні подано аналіз оперативної обстановки в смузі оборони Південно-західного та Південного фронтів станом на 25 липня 1941 року. Об'єктивно охарактеризовано ключові дійові особи, склад і кількість радянських та німецьких військ, які протистояли під Уманню, відзначено особливості забезпечення сторін та запропоновано власну періодизацію битви.

Основна частина дослідження складається з двох частин та підсумків, у яких автор за хронологічним принципом розкриває хід битви. У першій частині монографії, яка називається “*Прелюдія к катастрофе*”, йдеться про події в районі Умані до моменту повного оточення 6-ї та 12-ї армій. Вона хронологічно датується 25 липня – 1 серпня 1941 року. Друга частина, що має назву “*Ловушка захлопнулась*”, стосується протистояння армій ворогу в умовах повного оточення й у часі охоплює 2 – 7 серпня 1941 року.

На наш погляд, досить вдалим і правильним підходом у висвітленні подій є виклад матеріалу по днях з характеристикою погоди, завдань сторін, ходу подій і щоденних підсумків. Це допомагає зрозуміти становище учасників боїв, їхній психологічний стан, рівень забезпеченості військ, приблизно підрахувати втрати та визначитися з винуватцями трагедії. При цьому деякі оприлюднені в дослідженні матеріали дають підстави чітко розмежувати об'єктивні та суб'єктивні причини трагічного для радянської сторони фіналу битви. Автор уперше серед військових істориків подає обставини захоплення в полон командармів І. Музиченка та П. Понеделіна.

У роботі аргументовано подані результати битви. Автор, посилаючись на різні джерела, наводить втрати воюючих сторін, говорить про кількість радянських військовополонених, іноді спростовуючи та уточнюючи раніше наведені дані німецькою стороною. Разом із тим, підсумовуючи результати дослідження, Олег Ігорович, указує на значення уманської битви в ході початкового етапу війни.

На сторінках монографії можна знайти інформацію про багатьох учасників битви, ознайомитися з тим, як склалася їхня доля в полоні та після повернення в СРСР. Особлива увага в цьому плані приділена командуванню арміями, корпусами, дивізіями, а також окремими полками.

Окремо варто відзначити джерельну базу, яка лягла в основу дослідження. Дослідник залучив близько 100 одиниць джерел та літератури, більшість з яких складають матеріали німецьких архівів, мемуари учасників подій (причому, як радянських, так і німецьких) та деякі фрагментарні дослідження проблеми, що з'явилися впродовж двох останніх десятиліть. Оцінюючи монографію позитивно, зазначимо, що високих результатів та об'єктивних оцінок автору вдалося досягти завдяки новим залученим матеріалам.

Не можна оминати увагою й додатки, розміщені наприкінці видання. Дослідник вперше опублікував німецькі протоколи допитів генералів П. Понеделіна, І. Музиченка, М. Кирилова, І. Корнілова, С. Огурцова, М. Снегова та інших, які на початку серпня 1941 року потрапили в полон. Це дозволяє неупереджено глянути на них та визначити ступінь їхньої провини за те, що сталося під Уманню влітку 1941 року. Крім того, у додатках автор вперше і найбільш повно презентував дані про втрати серед офіцерського складу обох армій, які подав у алфавітному порядку за корпусами, дивізіями й полками.

На нашу думку, монографія є унікальною, аналітичною, інформативною, цікавою та корисною всім, хто цікавиться проблемами військової історії та історії Другої світової війни. На сьогодні – це об'єктивне й одне з найкращих досліджень про участь 6-ї та 12-ї армій у боях початкового періоду війни, які тривалий час були забуті історичною наукою.

О. В. Чорний (м. Кіровоград)